

GAP'IN EGE BÖLGESİ TARLA BİTKİLERİ ÜRETİM DESENİNE ETKİSİ

Turgay DİZDAROĞLU

**Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü
P.K.9 35661 Menemen, İzmir-TURKEY**

ÖZ: GAP'ın tamamlanmasıyla, Türkiye'nin halen sulanan alanları %43 (1,7 milyon ha) oranında artacaktır. Buna bağlı olarak ülke tarımsal üretiminde 2-3 kat artış beklenmektedir. Bölgede arpa, mısır, nohut mercimek, pamuk, yer fıstığı, soya ve şeker pancarı üretiminde ortaya çıkacak üretim fazlasının diğer bölgelere veya yurtdışına pazarlanması planlanmaktadır.

Pamuk ve tütün, Ege bölgesinin temel gelir kaynağı olan ürünler arasındadır. GAP'ta pamuk üretiminin 6,8 kat artması ve pamuk lehine olan üretici eğilimleri dikkate alındığında arz yönüyle Ege pamuk üretiminin etkilenmesi beklenmektedir. İleriki yıllarda, ekoloji ve diğer faktörlerin etkisiyle Ege pamuğunun kalite avantajını koruyacağı ancak özellikle hasat döneminde GAP bölgesinden gelen işgücü akışının azalmasıyla ekiliş alanlarında nisbi bir azalmanın olacağı tahmin edilmektedir. GAP'ta tütün üretiminde %8'lik bir azalmanın öngörülmesi ise Ege tütününün kalitesinin önemini daha da arttıracaktır. Diğer tarla bitkileri açısından ciddi bir etkileşim beklenmemektedir.

Anahtar sözcükler: GAP, Ege üretim deseni, pamuk, tütün

THE EFFECTS OF SAP (Southern Anatolian Project) ON THE FIELD CROPS PRODUCTION PATTERN OF THE AEGEAN REGION

ABSTRACT: On the completion of SAP, current irrigated areas of Turkey will increase by 43 % (about 1,7 million ha). Depending on this, total agricultural production in Turkey is expected to increase twice or three times. It is planned that surplus of barley, maize, chick peas, lentils, cotton, groundnuts, soybeans and sugar beets produced in the region will be marketed either in other regions of Turkey or abroad.

Cotton and tobacco are among the crops of which those are major income source crops in the Aegean Region. It is expected that cotton production in the SAP will increase 6-8 times and considering farmers' preferences that favor on cotton plant, supply of the Aegean cotton will be affected negatively. In the longer term, with the effects of ecological and other factors, the Aegean cotton will keep its quality advantage against the SAP cotton. However, due to a decrease in labor flow (seasonal migration) from the SAP region to the Aegean region particularly for harvesting, it is estimated that a relatively smaller area will be allocated to cotton production in the region. In considering tobacco production, it is estimated a decrease of 8 % in the tobacco production of the SAP. This would increase the importance of better quality of the Aegean region tobacco. For the other field crops, It is not expected significant changes dealing with the production area and the production volume.

Keywords: SAP, the Aegean production pattern, cotton, tobacco

GİRİŞ

Tarihte eski romalıların “iki nehir arası” anlamına gelen “mesopotamia” ifadesi Dicle ile Fırat nehri arasında kalan verimli topraklar için kullanılmış, bu zengin toprak ve su kaynaklarından yararlanmak için geçmişte çetin savaşlar yaşanmıştır. Bugünkü Güneydoğu Anadolu bölgesi ise “yukarı mezopotamya” olarak tanımlanmaktadır. Dicle ve Fırat nehirlerinin geçtiği havzada çok geniş verimli topraklar bulunmasına rağmen yıllarca sulanamamış, hakim olan kurak şartlar yöredeki tarımsal üretimi ve toplumsal gelişmeleri etkilemiştir. Buğday, arpa, nohut, mercimek, susam, antepfıstığı, zeytin, üzüm üretimi ve hayvancılık, bölge tarımının temel üretim dallarını oluşturmaktadır. Antepfıstığı üretiminin yarısından fazlası Gaziantep’te bulunmakta, zeytincilik ve bağcılık Nizip, Diyarbakır ve Mardin çevresinde, Buğday, arpa ve Mercimek Şanlıurfa ve Diyarbakır’da, nohut üretimi ise Diyarbakır ve Gaziantep’te yoğunlaşmıştır.

Ege bölgesinde ise yüksek kaliteleri ile dünya piyasalarında önemli yeri olan çekirdeksiz kuru üzüm, incir, pamuk ve tütün üretimi yaygındır. Polikültür tarımın yapıldığı bölgede çay ve fındık hariç hemen hemen her türlü ürün yetiştirilebilmektedir.

Ege ve GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) bölgelerinde olduğu gibi genelde tarımsal bölgelerde hakim olan üretim paterni tesadüfi olmayıp pek çok teknik, ekonomik, sosyal ve doğal şartların etkisi ile ortaya çıkmıştır. Tarımsal üretimin bölgeler arası farklılaşması ve ihtisaslaşması tarım ekonomisinde “mukayeseli üstünlükler veya nisbi avantaj” kuralı ile açıklanmaktadır (Heady ve Jensen, 1964; Aksöz, 1972). Bu kural kısaca, kullanılan kaynaklardan elde edilen gelir ile kaynakların kullanılması ile ortaya çıkan masraflar arasındaki oran olarak tarif edilebilir. Bölgedeki pazar olanakları, tüketim merkezlerine olan uzaklığa bağlı olarak değişen nakliye masrafları gibi unsurlar üretici eline geçen fiyatları etkilemektedir. Benzer şekilde toprak, iklim, topoğrafya, biyolojik faktörler, işgücü kabiliyet ve niteliği, işletmecilik, teknoloji ve mekanizasyon düzeyi, işletme büyüklüğü gibi faktörler de masraflar üzerinde etkilidir. Bunun yanında yöredeki adet, gelenek ve görenekler ile üreticilerin riske karşı davranışları da bölgede yetiştirilen ürünler ve genel üretim paterni üzerinde etkili olan diğer faktörler arasındadır.

Bu çalışmada Ege ve GAP bölgelerinin başlıca tarımsal karakteristikleri incelenmiş, çeşitli karşılaştırmalar yoluyla her iki bölgenin tarımsal yapı ve potansiyeli hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. GAP bölgesinin 2010 yılındaki üretim projeksiyonları esas alınarak bu bölge tarımsal üretiminin Ege bölgesinin tarla bitkileri üretim paterni üzerine muhtemel etkileri konusunda bazı görüş ve yorumlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

MATERYAL VE METOT

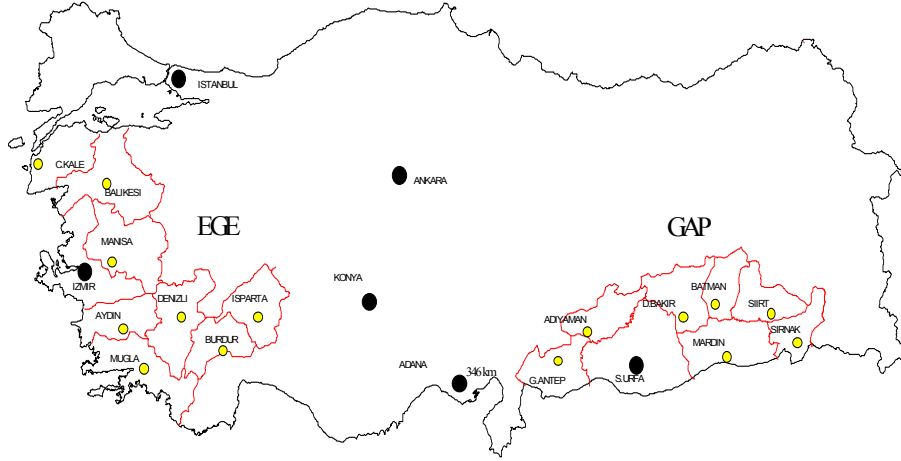
Ege ve GAP bölgesinin tarımsal üretim yapısı ve üretim projeksiyonlarına ilişkin doğrudan veya dolaylı olarak yapılmış araştırmalar, incelemeler ve tarımsal istatistikler, çalışmanın esas materyalini oluşturmuştur.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı (GAP-BKİT), 1992 yılında Türk-Alman ortaklığı bir müşavirlik firmasına Güneydoğu Anadolu Bölgesinde “Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Bitki Deseni Planlaması ile Pazarlama ve Bitki Deseni Planlaması Çalışmasının Entegrasyonu”adı altında uluslararası ticaret, Türkiye ve GAP bölgesinin ekonomik şartlarını birlikte ele alan bir çalışma yaptırmıştır (Anonim,1992a). Söz edilen çalışmada, üretim projeksiyonları yapılarak GAP’ın 2005 ve 2010 yıllarındaki ürün deseni planları belirlenmiştir. Bu amaçla “GAP ve Türkiye bölgesel tarım sektörü Modeli (TURGAP)” adında doğrusal olmayan dinamik, kısmi denge modeli kullanılmıştır. Modelde 4500 değişken, 83 ürün (37 bitkisel, 20 çok yıllık, 6 yem ve 20 hayvansal ürün) ve 882 girdi (750 toprak tipi, 132 işgücü, su, çekigücü vb.) yer almıştır. GAP bölgesinin 2010 yılındaki üretim desenine ilişkin veriler geniş oranda bu araştırmadan alınmıştır. Ege bölgesine ilişkin aynı anlamda veriler bulunamaması nedeniyle 1993 yılı üretim deseni esas alınmıştır. Ege bölgesinin geçmiş 10 yıllık üretim verilerinden yararlanılarak hesaplanan trendlerin kullanılmasının yetersiz ve tartışılır olması bu yaklaşımı zorunlu kılmıştır. Değerlendirmelerde, öncelikle 2010 yılında GAP bölgesinde üretilip, üretim fazlası Türkiye’nin geri kalan kısmına satılacak olan ürünler ve her iki bölgenin tarımsal karakteristikleri dikkate alınmıştır.. Veriler yüzde, ortalama, grafik gibi basit istatistiki parametrelerden yararlanılarak tahmin ve yorum şeklinde yapılmıştır.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİNİN (GAP) GELİŞİMİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Güneydoğu Anadolu bölgesinde bugüne kadar sıcak ve kurak şartlar, tarımsal üretimde verim artışlarını sınırlamış, buna bağlı olarak bölgede tarıma dayalı sanayi ve diğer sektörlerin gelişmesi de geri kalmıştır. Bölgedeki hızlı nüfus artışı ve buna paralel olarak istihdam imkanlarının yeterince sağlanamaması bu bölgenin ekonomik açıdan Türkiye’nin diğer bölgelerine oranla gelişmemesine neden olmuştur. Güneydoğu Anadolu bölgesinin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak amacıyla Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ele alınmıştır. GAP’ın ilk adımları, 1936 yılında DSİ tarafından Fırat nehri üzerinde Keban barajının yapılmasına yönelik etüdümlerle atılmıştır (Anonim, 1996a). Daha sonra çalışmalar genişletilerek 1966 yılında Aşağı Fırat Geliştirme raporu hazırlanmış aynı çalışmalar Dicle havzası için de sürdürülmüştür. Söz konusu rapor, 1977 yılında bu iki havzayı kapsayan sulama ve enerji üretim amaçlı bir dizi alt yatırımları içeren fiziki bir yatırım projesi haline getirilmiş, “Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)”şeklinde adlandırılmıştır. Barajlar, hidroelektrik santralleri, göletler, drenaj

kanalları, sulama pompaj ve tünelleri ile birlikte çok kapsamlı ve çeşitli alt yatırımları içeren projenin 30 yılda tamamlanması öngörülmüştür.

Şekil 1. Ege ve GAP bölgesi kapsamındaki iller.
Figure 1. Cities in Aegean and SAP regions.

GAP, yaklaşık 74.000 km²'lik bir alanı kapsayan Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep, Adıyaman, Mardin, Siirt, Batman, Şırnak ve Kilis olmak üzere 9 ilde yürütülmektedir (Şekil 1). Başlangıçta Aşağı Fırat Projesi şeklinde ele alınan çalışmalar GAP ile Fırat ve Dicle olarak iki ana havzaya ayrılmıştır. Fırat havzasında 7 ve Dicle havzasındaki 6 alt proje içinde toplam 22 baraj ve 17 hidroelektrik santralının yapılması ve 2010 yılında tamamlanması planlanmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. GAP fiziki yatırımları ve sulama alanı.
Table 1. SAP physical investments and irrigation area.

Havza	Alt proje sayısı	Baraj sayısı	Hidroelektrik santral	Bitiş tarihi	Sulanacak alan ha
Fırat	7	14	11	2010	1.098.818
Dicle	6	8	6	2010	557.864
Toplam	13	22	17	2010	1.656.642

GAP'ın uygulanmasıyla yaklaşık 1,7 milyon hektar, hatta bölgede öngörülen sulama genişlemeleri de dikkate alındığında 2 milyon hektar kuru tarım arazisi kademeli olarak sulamaya açılacaktır. Proje ile sulanacak alan, Türkiye'de halen sulanan alanların

%43'ünü ve ekonomik olarak sulanabilir alanlarının (8,5 milyon ha) yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır. Enerji açısından ise Türkiye işletilebilir hidroelektrik enerji potansiyelinin %22'sini ifade eden 27 milyar kilovatsaat enerji üretilecektir (Anonim, 1980). Yılda 50 milyar m³'ten fazla su akıtan Fırat ve Dicle üzerine yapılacak tesislerle Türkiye toplam su potansiyelinin %28'i kontrol altına alınacak, 2005 yılında 9 milyonu aşacak bölge nüfusunun 3,5 milyonuna istihdam yaratacak ve toplam refah 2,2 kat, üretici refahı ise 2,3 kat artacaktır (Anonim, 1992a).

Projenin yürürlüğe girmesinden 10 yıl sonra 1986 yılında Güneydoğu Anadolu Projesini salt sulama ve enerji amaçlı fiziksel bir yatırım olarak uygulanmasının yetersiz olduğu görülmüş, konunun bir "entegre bölge kalkınma planı" şeklinde çok boyutlu olarak ele alınması gereği duyularak yürütülmekte olan faaliyetlerin koordine edilmesi görevi Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'na verilmiştir. 6 Kasım 1989 tarihinde GAP bölgesinde yapılacak tüm çalışmalardan sorumlu "GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı (GAP-BKİT)" oluşturulmuştur. DPT, bölge kalkınmasında hedef ve stratejilerin belirlenmesi amacıyla Türk-Japon ortaklığı bir firmaya temel bir rehber olarak "GAP Master Planı" nı yaptırmıştır. Master Plan Çalışması (Anonim, 1990) ile projeye sosyo-ekonomik bir boyut kazandırılmış tarımsal kalkınma hedef ve stratejileri ortaya konmuştur. Genel kalkınma ve tarımsal kalkınma hedef ve stratejileri yanında Sulu Tarım, Hayvancılığı Geliştirme ve Balıkçılık ve Ormancılığı Geliştirme stratejileri ile daha somut yaklaşımlar getirilmiştir.

GAP'ın genel kalkınma hedefleri şunlardır,

1. Ekonomik yapıyı geliştirerek GAP bölgesindeki gelir düzeylerini yükseltmek ve böylece GAP bölgesi ve diğer bölgeler arasındaki gelir farklılığını daraltmak,
2. Kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını arttırmak,
3. GAP bölgesindeki büyük kentlerin nüfus emme kapasitesini arttırmak,
4. Bölge kaynaklarının etkili kullanımı yoluyla, kendi başına ekonomik büyüme, sosyal istikrarın sağlanması ve ihracatın teşviki gibi ulusal amaçlara katkıda bulunmaktır.

Tarımsal kalkınma genel stratejisinde; (1) olumsuz tarım şartlarının (agro-ekolojik koşulları) üstesinden gelmede etkili olacak yerlerde sulama olanaklarını sağlamak, (2) gübre, tarımsal ilaçlar, maddeler ve sulama suyunun uygun bir bileşimi içinde tarımsal mekanizasyonu geliştirmek, (3) daha iyi girdileri, yeterli miktar ve kalitede zamanında dağıtmak, (4) toprak mülkiyet sistemini iyileştirmek, (5) çiftçileri teşvik için fiyat ve pazarlama sistemini geliştirmek hedeflenmiştir.

Sulu tarım stratejisinde ise hedefler; (1) agro-ekolojik koşullar ve pazarlama dikkate alınarak "stratejik" ürünleri saptamak ve teşvik etmek, (2) yüksek ürün

yoğunluğunu sulama suyu ücretlerini ayarlayarak ve ürün rotasyonlarını yerleştirerek teşvik etmek, (3) sulanan alanlardaki çiftçileri tarımsal yayım için örgütlendirmek olarak saptanmıştır.

GAP, sulama yatırımları yanında kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörlerdeki yatırımları da içine alan çok yönlü bölgesel bir kalkınma projesi niteliğindedir. Yatırımların %26'sı tarım ve orman, %25'i enerji, %22'si ulaştırma ve haberleşme olmak üzere geri kalan %27'si sağlık, eğitim ve kültür, turizm, konut, sanayi ve madencilik gibi diğer sektörlerde yoğunlaşmıştır (Anonim, 1996b).

GAP-BKİT, en son 1992 yılında yukarıdaki amaç ve hedeflere ulaşılmasına katkıda bulunmak için Türk-Alman ortaklığı bir müşavirlik firmasına Güneydoğu Anadolu Bölgesinde "Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Bitki Deseni Planlaması ile Pazarlama ve Bitki Deseni Planlaması Çalışmasının Entegrasyonu"adı altında kapsamlı bir araştırma yaptırmıştır.

EGE VE GAP BÖLGELERİNİN BAŞLICA TARIMSAL KARAKTERİSTİKLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Nüfus: GAP bölgesinin toplam nüfusu 5 milyon olup nüfusun en fazla olduğu il Gaziantep (1.140.594) ilidir (D.İ.E.,1993). Bunu Diyarbakır (1.094.996) ve Şanlıurfa (1.001.455) illeri izlemektedir (Çizelge 2). Adı geçen iller toplam nüfusun %60,8'idir. En az nüfus Siirt ilindedir (243 435). Ege bölgesi 8 milyon nüfusu ile GAP'tan %56,7 daha kalabalıktır. Toplam nüfusun %60,0'ı İzmir (2.694.770), Manisa (1.154.418) ve Balıkesir (973.314) illerinde bulunmaktadır. Nüfusun en az olduğu il Burdur (254.899) ilidir. Görüldüğü gibi her iki bölgede de toplam nüfusun yarısından fazlası üç büyük ilde yoğunlaşmış olup nüfusun kent ve kırsal alandaki dağılımı da birbirine yakındır. Sanayi, hizmet ve eğitim sektörünün daha gelişmiş olması nedeniyle GAP'a oranla Ege bölgesinde tarımda çalışan nüfus oranı (%51,2), işsiz nüfus oranı (%3,8) daha düşük, okuma- yazma oranı (%84) ise daha yüksektir.

GAP bölgesinde yüksek nüfus artış hızı (%3,3) hem Ege bölgesi (%1,9) hem de Türkiye (%2,2) ortalamasının üzerindedir. Alınan ve verilen göç arasındaki fark olarak tarif edilen net göç ve bunun değişimini gösteren net göç hızı, 1980-1985 döneminde Ege bölgesinde %2,8 iken GAP bölgesinde - %3,3 olmuştur (D.İ.E., 1996). Görüldüğü gibi göç yoluyla Ege'nin nüfusu artarken GAP bölgesinin azalmıştır. Bölgedeki az gelişmişlik düzeyi ve olumsuz sosyo-ekonomik faktörler, nüfus üzerine itici etki yaparken diğer gelişmiş bölgelerin cazip konumda olmaları dış göçün genel nedenidir. 1975-1985

arasında GAP bölgesindeki dış göçler Güneybatı illerine özellikle Adana-Mersin illerine doğru olmuş bunları İstanbul ve İzmir illeri izlemiştir. İzmir en çok göçü Diyarbakır ve Mardin ilinden almıştır (Anonim,1994). GAP tamamlandığında sözedilen nüfus hareketinin duracağı hatta zaman içinde tersine dönebileceği de olasıdır. Bu öngörü ışığında Ege'de pamuk hasadında kullanılan bir kısım işgücü açığının Güneydoğu illerinden karşılandığı dikkate alınrsa ileriki yıllarda pamuk ekilişinin olumsuz yönde etkilenebileceği söylenebilir.

İklim: GAP bölgesinin geniş bir coğrafik alana yayılması nedeniyle tek bir iklim özelliğinden söz etmek zordur. Akdeniz bölgesinden uzaklaştıkça ve Kuzeyde Toroslardan Güneye gidildikçe sıcaklık artmakta, rakım, yağış ve nisbi rutubet azalarak karasal step iklim kendini göstermektedir. Kurak ve yarı kurak olan bölgenin Kuzeyinde 800-1000 mm civarındaki yıllık yağış Urfa'da 475 mm, Ceylanpınar'da 350 mm'ye kadar düşmektedir. Ege bölgesinde ise genelde yazların sıcak ve kurak kışların ılık ve yağışlı geçtiği Akdeniz iklimi hakimdir. Pamuk üretiminin yoğun olduğu Aydın ve Şanlıurfa illerinin uzun yıllar meteorolojik verileri karşılaştırıldığında (Çizelge 2), Aydın ilinin yıllık yağışının %41 daha fazla olduğu, buna karşılık Aydın'a göre Şanlıurfa ilinin rakım, yıllık ve yaz ayları ortalama sıcaklığının, maksimum sıcaklığının daha yüksek olduğu görülmektedir (Anonim, 1984). Sulama yatırımlarının tamamlanmasıyla GAP'ta sulanan alan oranı %9,5'ten %74,3'e çıkacağı bilinmektedir (D.İ.E.,1991a). Bu nedenle ileriki yıllarda bölgenin nisbi rutubeti artacak ortalama sıcaklık ve buharlaşma gibi parametrelerin değişmesi ile şu ana kadar tarif edilenden farklı bir ekoloji oluşacaktır. Ekolojik ve biyolojik şartlardaki değişim, bölgede yeni teknik ve ekonomik dengelerin oluşması anlamına gelmektedir.

Pazara uzaklık: Yurtiçi nüfusun en yoğun olduğu yerler büyük tüketim merkezleri olarak kabul edildiğinde bu merkezlere olan mesafe, GAP'ta üretim fazlası ürünlerin pazarlanması açısından önem taşımaktadır. Örneğin Ege bölgesi, İstanbul ve Ankara'ya daha yakın iken GAP bölgesi ise Adana'ya hatta ihracat ve sınır ticareti yönünden Güneydoğu komşu ülkelere (Irak, Suriye gibi) daha yakında bulunmaktadır (Çizelge 2). Önceden söz edildiği gibi bölgelerarası "mukayeseli üstünlükler" belirginleşirken, diğer faktörler yanında pazara olan mesafe nakliye masrafları yönüyle etkili olmaktadır.

Çizelge 2. Ege ve GAP bölgelerinin başlıca tarımsal karakteristikleri.

Table 2. Main agricultural characteristics of the SAP and Aegean regions.

Başlıca tarımsal karakterler	EGE	GAP	TÜRKİYE
Nüfus, (1990)	8.082.942	5.158.013	56.473.035
Kentsel, %	57,3	55,6	59,0
Kırsal, %	42,7	44,4	41,0

Bölgesel dağılım, %	14,3	9,1	100,0
Nüfus artış hızı, 1985-1990, %	1,9	3,3	2,2
Tarımda çalışan nüfus (12+yaş), %	51,2	61,6	50,7
İşsiz nüfus (12+yaş), %	3,8	8,4	5,4
Okuma-yazma oranı (6+yaş), %	84,0	57,5	80,5
Bölgelerdeki net göç hızı ¹ , 1980-1985, %	2,8	-3,3	-
u Meteorolojik veriler (Uzun yıllar ort. 41 yıl)			
Seçilen il	Aydın	Şanlıurfa	-
Rakım, m	57	474	-
Yıllık yağış, mm	670,0	474,5	-
-Eylül-Kasım aylık ort. yağış, mm	47,7	50,5	-
Yıllık ortalama sıcaklık, °C	17,4	17,9	-
-Haziran-Ağustos aylık ort. sıcaklık, °C	26,9	30,0	-
Minimum sıcaklık, °C	-11,0	-12,4	-
Maksimum sıcaklık, °C	43,6	46,5	-
Nisbi rutubet, %	63,0	49,0	-
Başlıca tarımsal karakterler	EGE	GAP	TÜRKİYE
u Sulanan arazi (1991), Ha	552.884	244.078	3.674.158
Sulanan/toplam ekili-dikili alan, %	22,7	9,5	21,1
Bölgesel dağılım, %	15,0	6,6	100,0
GAP sonrası sulamaya açılacak alan, ha		1.656.642	
GAP sonrası sulanan/topl. ekili-dikili alan, %	22,7	74,3	30,6
GAP sonrası bölgesel dağılım, %	10,4	35,7	100,0
u Bazı büyük tüketim merkezlerine uzaklık, km	İzmir	Şanlıurfa	
İstanbul'a	566	1.278	-
Ankara'ya	582	824	-
Adana'ya	848	346	-
u Tarım işletmeleri (1991)			
İşletme sayısı, adet	803.607	324.875	4.091.530
Bölgesel dağılım, %	19,6	7,9	100,0
* 1-49 da işletme oranı, %	77,9	44,9	67,0
* 50+ da işletme oranı, %	22,1	55,1	33,0
Ort. işletme büyüklüğü, da (ekili-dikili alan/işletme sayısı)	30,3	78,8	42,6
u Arazi tasarruf şekli			
*Mülk arazi işleyen, %	87,4	94,6	92,6
*Kira ile işleyen, %	2,4	1,5	1,2
*Diğer, %	10,2	3,9	6,2

Çizelge 2. Devamı.

Table 2. Continued.

Başlıca tarımsal karakterler	EGE	GAP	TÜRKİYE
u Ana faaliyetlere göre işletmeler, %			
*Bitkisel, bitkisel+hayvansal üretim yapanlar	97,6	90,4	96,4
*Yalnız hayvansal üretim yapanlar	2,4	9,6	3,6

uTarım alet ve makinaları başına ekili dikili alan, ha/adet, (1991)			
Traktör	6,0	92,0	5,8
Pulluk	13,7	92,9	5,2
Diskaro	51,0	306,5	20,6
Mibzer	60,3	256,6	20,2
Gübre atma makinası	59,5	367,0	19,6
İlaçlama makinası	66,9	558,2	21,4
uTarımsal üretim değeri (1990), %			
Bitkisel üretim değeri	83,1	73,7	71,5
Tahıllar	6,7	18,7	16,9
Endüstri bitkileri	23,6	13,6	18,5
Baklagiller	1,6	20,0	3,6
Sebzeler	17,4	9,5	14,7
Meyveler	33,8	11,9	17,8
Hayvansal üretim değeri	16,9	26,3	28,5
Toplam	100,0	100,0	100,0
Bölgesel dağılım, %	21,9	8,7	100,0

İşletme büyüklüğü: Ekonomik ve verimli bir tarımsal üretimin yapılabilmesi açısından işletme büyüklüğü, çoğu zaman incelenen ölçütlerin içinde yer alır. İşletme büyüklüğünün artması, öncelikle mevcut işgücü ve alet-makinelerin daha verimli kullanılmasına, birim başına sabit masrafların azalmasına imkan vererek gelir artışına neden olmaktadır. İncelenen her iki bölgenin toplam ekili-dikili alanı birbirine yakın olmakla birlikte Çizelge 2’de izlenebileceği gibi Türkiye’deki işletmelerin %19,6’sı Ege’de, %7,9’u ise GAP bölgesinde bulunmaktadır (D.İ.E., 1991b). Bu dağılım Ege’de üretimin daha küçük işletmelerde (ort. 30,3 da) yapıldığını göstermektedir. Ayrıca işletmelerin %77,9’u da 1-49 da arasındadır. GAP’taki işletmeler (ort. 78,8 da), Ege’dekilerden %160 daha büyüktür. Ege bölgesinde, ortalama işletme büyüklüğü küçük olmasına rağmen işletmeler polikültür ve entansif tarımın yapılması nedeniyle işletme başına gelir açısından avantaja sahiptir. GAP’ta işletme büyüklüğüne bağlı olarak tarım alet-makine başına daha fazla alan düşmektedir. Örneğin, Ege’de traktör başına 6 ha, mibzer başına 60,3 da arazi düşerken GAP’ta sırasıyla 92 da ve 256,6 da arazi düşmektedir (D.İ.E., 1991a). GAP’ta sulu tarıma geçildiğinde yoğun üretimin daha büyük işletmelerde (zaman içinde küçülmezse) gerçekleşmesi etkin bir mekanizasyona imkan verecek ve makro düzeyde karlı bir tarımsal üretim ortaya çıkacaktır. Buna paralel olarak toprak mülkiyet dağılımındaki dengesizliğin zaman içinde giderilmesi de yaratılan refah artışının daha geniş kitlelere yayılmasına katkıda bulunacaktır.

Üretim değeri ve deseni: Ege bölgesinde tarımsal üretim değerinin %83,1’ü bitkisel ve %16,9’u hayvansal kaynaklıdır (Çizelge 2). Çekirdeksiz kuru üzüm, incir, zeytin, narenciye gibi ürünlerin ağırlıklı olduğu meyve üretim değeri, toplam üretim

değerinin %33,8'ini teşkil etmektedir (Anonim, 1992b). Bunu pamuk ve tütünün yer aldığı endüstri bitkileri grubu (%23,6) izlemektedir. Sebze üretim değerinin payı ise %17,4'tür. GAP'ta hayvansal üretimin payı (%26,3) Ege'ye oranla daha yüksektir. Görüldüğü gibi hayvancılık önemli gelir kaynağı durumundadır. Mercimek ve nohutun (kuru şartlarda) yer aldığı baklagil üretim değeri GAP toplam üretim değerinin %20'sidir. Bunu tahıllar (13,6) izlemektedir.

Ekiliş alanı itibariyle ele alınan üretim deseni, üretim değerine göre yapılan değerlendirmeden biraz daha farklıdır. Her iki bölgede de tahıllar birinci sırada yer almaktadır. Ege'de toplam ekili-dikili alanın %41,1'i, GAP'ta ise toplam ekili-dikili alanın %57,7'si tahıllardır. Ege bölgesinde ikinci sırada meyve (%23,1) olup bunu sırasıyla endüstri bitkileri %22,8 (yağlı tohumlar %3,4, yumru bitkiler %1,1 dahil), baklagiller (%7,0) ve sebze (%6,0) izlemektedir. GAP bölgesinde ise baklagiller (%20,4) ikinci sıradadır. Endüstri bitkilerinin payı %8,5 (yağlı tohumlar %1,7, yumru bitkiler %0,2 dahil) ve sebzenin payı %2,2 olup Ege bölgesininkinden daha azdır. Türkiye endüstri bitkileri ekilişinin %56,4'ü (yağlı tohumlar %12,2, yumru bitkiler %10,0 dahil) Ege'de, Türkiye baklagil ekilişinin %31,3'ü GAP bölgesinde yer almaktadır. Bu veriler ele alınan her iki bölgenin üretim deseni hakkında genel bir fikir vermektedir.

EGE VE GAP BÖLGELERİNDE YETİŞTİRİLEN BAŞLICA TARLA BİTKİLERİ

Önceki bölümde ürün grupları olarak değinilen üretim deseni , biraz daha aydınlatıcı olması bakımından burada ürünler bazında ele alınmıştır. Çizelge 3'te ekiliş alanı itibariyle Ege bölgesinde en geniş alanda üretilen ürünün buğday (%29,8) olduğu görülmektedir (D.İ.E., 1995). Toplam ekili-dikili alan içinde pamuğun payı %8,9 ve tütünün ise %7,2'dir. Ege bölgesinde genel olarak kuru alanlarda buğday, arpa/tütün ve sulu alanlarda ise buğday, arpa/pamuk üretim modelinin yaygın olduğu söylenebilir. Türkiye bakla ekilişinin %87,9'u (Çanakkale ve Balıkesir illerinde yoğun), tütün ekilişinin %56,0'sı ve pamuk ekilişinin %41,4'ü Ege bölgesinde bulunmaktadır. Adı geçen bu ürünler bölge üretim desenini karakterize etmektedir.

GAP bölgesinde hakim olan sıcak ve kurak şartlara uygun olarak en fazla ekilişe sahip ürün buğday (%34,8) olup bunu arpa (%22,7) izlemektedir. Yalnızca bu iki ürünün üretimi bölge ekili-dikili alanların yarısından fazlasını (%57,5) oluşturmaktadır. Bilindiği gibi bölgede hayvansal üretim önemli düzeydedir. Buğday ve arpanın hem kesif hem de kaba yem olma özellikleri ve ayrıca buğdayın insan beslenmesinde temel gıda olarak kullanılması bu ürünlerin bölge üretim desenindeki hakimiyetinin başlıca sebepleridir. Adigeçen ürünleri %16,4 payla mercimek izlemektedir. Bölgedeki ekolojik şartlar ve

başta su olmak üzere doğal kaynaklar, mevcut üretim deseninde belirleyici rol oynamaktadır.

Çizelge 3. Ege ve GAP bölgelerinde yetiştirilen başlıca tarla bitkileri ekilişi (1993).

Table 3. Production areas of main crops in Aegean and SAP regions.

Ürünler	EGE		GAP		TÜRKİYE		
	Ha	Bölge %	Ülke %	Ha	Bölge %	Ülke %	Ha
Buğday	783.811	29,8	8,0	1.074.999	34,8	11,0	9.800.000
Arpa	221.318	8,4	6,4	699.977	22,7	20,1	3.485.000
Mıısır	41.172	1,6	7,5	4.101	0,1	0,7	550.000
Çavdar	2.418	0,1	1,6	0	0,0	0,0	148.000
Pirinç	2.959	0,1	6,6	2.192	0,1	4,9	44.850
Bakla	30.247	1,2	87,9	0	0,0	0,0	34.400
Nohut	108.376	4,1	13,2	117.452	3,8	14,3	820.000
K.Fasulye	15.132	0,6	9,3	2.235	0,1	1,4	162.000
Mercimek	0	0,0	0,0	507.926	16,4	98,8	514.000
Fiğ	24.043	0,9	8,9	602	0,0	0,2	270.000
Tütün	190.478	7,2	56,0	49.614	1,6	14,6	339.856
P.Pancarý	20.563	0,8	4,9	2.698	0,1	0,6	423.234
Pamuk	235.069	8,9	41,4	147.721	4,8	26,0	567.852
Susam	17.159	0,7	21,4	46.379	1,5	58,0	80.000
Ayçiçeği	69.844	2,7	11,7	6.134	0,2	1,0	597.000
Yerfıstıyđy	2.350	0,1	7,8	0	0,0	0,0	30.000
Soya	0	0,0	0,0	0	0,0	0,0	26.750
Kolza	0	0,0	0,0	0	0,0	0,0	136
Patates	17.602	0,7	9,2	527	0,0	0,3	192.000
Soğan	2.200	0,1	2,6	8.176	0,3	9,5	86.000
Toplam	1.784.741	67,9	9,8	2.670.733	86,5	14,7	18.171.078
Diğer	844.787	32,1	24,4	417.191	13,5	12,0	3.466.383
Ekili-dikili alan	2.629.528	100,0	12,2	3.087.924	100,0	14,3	21.637.461

GAP BİTKİSEL ÜRETİM DESENİNDE 2010 YILINDAKİ DEĞİŞMELER VE EGE BÖLGESİ TARLA BİTKİLERİ ÜRETİMİNE ETKİSİ

GAP-BKİT'nin 1992 yılında Güneydoğu Anadolu bölgesinde "Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Bitki Deseni Planlaması ile Pazarlama ve Bitki Deseni Planlaması Çalışmasının Entegrasyonu"adı altında bir çalışma yaptırdığı daha önce ifade edilmişti.

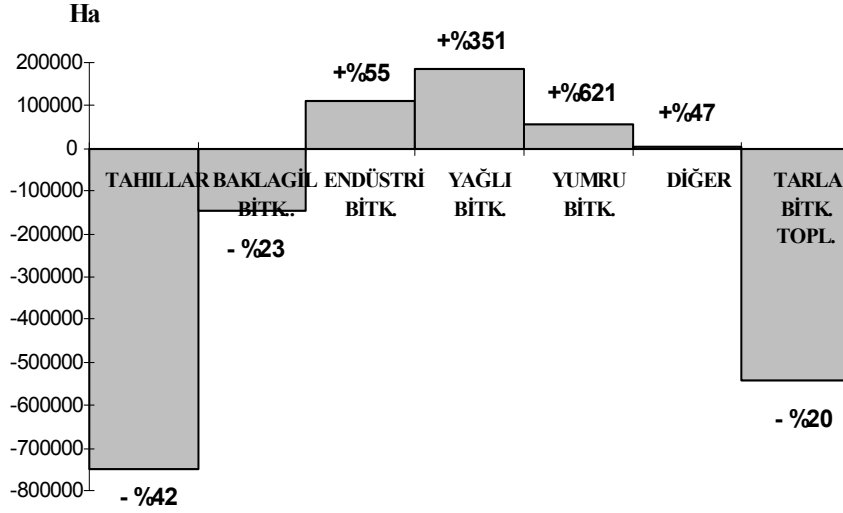
GAP bölgesinin 2010 yılındaki üretim deseni hakkındaki veriler, bu çalışmadaki projeksiyonlardan alınmıştır (Anonim, 1992a). Ege bölgesi için aynı anlamda bir çalışma veya veri bulunmamaktadır. Mevcut üretim trendlerinin kullanılmaması ve bölge için 2010 yılına yönelik plan ve hedeflerin olmaması araştırılan etkileşimin daha bilimsel ve somut verilere dayandırılmasına imkan vermemiştir. GAP üretim desenindeki değişimin Ege bölgesi tarla bitkileri üretimine muhtemel etkisi konusunda fikir üretirken, öncelikle 2010 yılında GAP bölgesinde üretilip, üretim fazlası Türkiye'nin geri kalan kısmına satılacak olan ürünler ve her iki bölgeni tarımsal karakteristikleri hareket noktasını oluşturmuştur. Çizelge 4'te izlenebileceği gibi GAP'ta 2010 yılında üretilen, üretim fazlası ve açığı olacak ürünler belirtilmiştir. Bu bir anlamda proje sonrası bölgede oluşacak yeni üretim desenine göre bölge içi ve dışı ürün hareketleri konusunda bilgi vermektedir. GAP ile Ege'nin bugün ve gelecekte tarımsal üretim konusundaki ilişkilerin bilinmesi, diğer bir ifade ile karşılıklı teknik ve ekonomik bağların ortaya konması, muhtemel etkileşim düzeyi hakkında daha sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesine imkan verecektir. Ancak bu anlamda herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Çizelge 4. GAP ve Türkiye'nin Geri Kalanı (TGK) arasındaki başlıca tarla bitkilerinin iç ticaret akımları.

Table 4. Trade characteristics between GAP and remaining area.

Yıl	1988	2010
A. GAP'ta üretilmeyip TGK'dan sağlanan	Mısır, Ayçiçeği, Soya, Y.Fıstığı, Kolza, K.Bezelye	Keten T., K. Bezelye, Kolza
B. GAP'ta üretilip açığın TGK'dan sağlanan	Pirinç, K.Fasulye, Patates, Ş.Pancarı	Ayçiçeği, Tütün
C. GAP'ta üretilip fazla açığı olmayan	Buğday	Buğday, Çavdar, Pirinç, Susam, Patates, Soğan, K.Fasulye
D. GAP'ta üretilip TGK'na satılan	Arpa, Nohut, Mercimek, Pamuk, Tütün, Susam, Soğan, Keten T.	Arpa, Nohut, Mercimek, Pamuk, Mısır, Y.Fıstığı, Soya, Ş.Pancarı

GAP bölgesinde 2010 yılındaki üretim deseninde 1993 yılına göre, yağlı tohumların ekilişi %351, yumru bitkilerin %621 ve endüstri bitkilerinin ise %55 oranında artması buna karşın tahılların %42, baklagillerin %23 oranında azalması genel tarla bitkileri toplam ekilişinin %20 azalması öngörülmektedir (Grafik 1). Tarla bitkilerindeki toplam ekiliş azalırken meyve alanlarında %67,2 ve sebze alanlarında ise %30,5 artış planlanmaktadır. Oransal payı azalan tarla ürünleri ekilişlerinin bir kısmı sulu alanlara kaydırılması nedeniyle üretim miktarlarında azalma değil artış söz konusudur.

Grafik 1. GAP'ta 1993 yılına göre 2010 yılında tarla bitkileri ekilişindeki değişimler.
Figure 1. Changes of crops in 2010 comparing with 1993 in SAP region.

Tahıllar: 2010 yılında GAP'ta buğday ekilişi %42,2 , arpa %59,7 oranında azalırken mısır ekilişi %2202,4 artacak, üretimi yapılmayan çavdara ise 32 bin hektar yer verilecektir (Çizelge 5). Tamamına yakını kuru ve nadas şartlarında üretilen buğday ve arpa alanlarındaki azalma, üretimin bir kısmının sulu alanlara kaydırılması nedeniyle telafi edilerek üretim artışı sağlanacaktır. Sulu alanda buğdayın payının %15,4 ve arpanın payının %20,9 olması planlanmaktadır (toplam buğday ekilişinin %41'i, arpanın %33'ü ve mısır'ın %87'si Şanlıurfa ilinde olacaktır). Verim artışı yolu ile GAP'ın buğday üretimi %82, arpa üretimi ise %29 oranında artacaktır (Çizelge 6). Ekiliş alanı bakımından patates ve şeker pancarından sonra en yüksek genişleme mısırdadır (%2202) olması beklenmektedir. Sulu alanlarda %5,1 oranında yer alacak mısırın üretimi 21 bin tondan 1.190 bin tona çıkarak %5567 oranında artması beklenmektedir. Bölgede 2010 yılında 1988'e göre bitkisel üretim değeri 3 misli, hayvansal üretim değeri ise 9 misli artacaktır (Anonim, 1992a). Tahıl üretimindeki artış bir yandan artan nüfusun gıda ihtiyacının karşılarken diğer yandan gelişecek hayvancılık sektörünün yem ihtiyacını karşılayacaktır. Bölgede hayvan beslemede, mısırın yem rasyonlarında daha fazla yer alması ve arpa ile birlikte üretim fazlasının diğer bölgelere veya ihracata gitmesi

planlanmaktadır. Türkiye arpa ekilişinde Ege'nin payı %6,4 ve mısır ekilişinde ise %7,5 gibi düşük oranlardadır (Çizelge 3). Üretimin büyük bir kısmının işletmelerde hayvancılık üretim dalının yem ihtiyacının karşılanmasına yönelik olması diğer bir ifade ile pazara dönük büyük hacimde üretim olmaması nedeniyle GAP'ta üretim fazlası olacağı düşünülen tahılların Ege üretimini etkilemesi beklenmemektedir.

Çizelge 5. GAP bitkisel üretim desenindeki değişimler (1993-2010).

Table 5. Changes of crop production in SAP.

Ürünler*	1993		2010		Fark, %
	Ha	%	Ha	%	
Buğday	1.074.999	34,8	621.120	22,2	-42,2
Arpa	699.977	22,7	282.170	10,1	-59,7
Mıssır	4.101	0,1	94.420	3,4	+2.202,4
Çavdar	0	-	31.720	1,1	-
Pirinç	2.192	0,1	2.200	0,1	+0,4
Nohut	117.452	3,8	138.230	4,9	+17,7
K.Fasulye	2.235	0,1	24.260	0,9	+985,5
Mercimek	507.926	16,4	320.25	11,5	-36,9
Tütün	49.614	1,6	44.470	1,6	-10,4
Đ.Pancarý	2.698	0,1	76.700	2,7	+2742,8
Pamuk	147.721	4,8	187.980	6,7	+27,3
Susam	46.379	1,5	10.900	0,4	-76,5
Ayçiçeği	6.134	0,2	66.020	2,4	+976,3
Yerfýstýđý	0	-	31.490	1,1	-
Soya	0	-	128.460	4,6	-
Patates	527	0,0	47.660	1,7	+8943,6
Soğan	8.176	0,3	15.050	0,5	+84,1
Diğer	5.417	0,2	7.970	0,3	+47,1
TARLA BÝTK.TOP.	2.675.548	86,6	2.131.070	76,2	-20,4
Sebzeler	67.672	2,2	88.280	3,2	+30,5
Meyveler	344.704	11,2	576.410	20,6	+67,2
EKÝLY-DÝKÝLY	3.087.924	100,0	2.795.710	100,0	
ALAN					

* 2010 projeksiyonunda yer alan ürünler

Baklagiller: Uluslararası ticaretteki konjonktürel değişiklikler de dikkate alınarak yapılan planlamada nohut ve mercimekte üretim fazlası sağlanacağı (Çizelge 4) nohut üretimine ise daha fazla önem verileceği görülmektedir. Bu amaçla nohut ekiliş alanının %17,7 arttırılması ve sululu alanlarda %7,4 oranında yer alması ile toplam

üretimde %393 artış hedeflenmektedir (Çizelge 5, 6). Mercimek ekiliş alanlarında %36,9'luk bir azalmaya karşın verim artışları yoluyla üretimde nohuta oranla daha az (%79) bir artış planlanmaktadır. 2010 yılında nohut üretim alanlarının %45,47'si Diyarbakır'da, kuru fasulyenin %57,42'si ve mercimeğin %41,73'ü Şanlıurfa illerinde yoğunlaşacaktır. GAP'ta mercimek ve nohut üretiminde ortaya çıkacak üretim fazlası, başta ortadoğu ülkeleri olmak üzere ihraç edilecek, bir yandan artan nüfusun gıda ihtiyacı karşılanırken diğer yandan bu ürünlerdeki dış pazar olanakları daha da geliştirilecektir. GAP'ın üretim ve ihracat yönünden Ege'ye oranla mevcut nisbi avantajının önceki yıllarda olduğu gibi devam edeceği ve Ege bölgesi üretim desenini etkilemeyeceği söylenebilir. Kuru şartlarda üretimi yapılan bu ürünlerin Ege'de benzer şartlarda üretimi yapılan tütün ve buğday gibi ürünlere ekonomik açıdan rakip olabileceği beklenmemektedir.

Yağlı tohumlar: Türkiye bitkisel yağ üretiminin %60'ı ayçiçek yağı, %20'si pamuk yağı ve %3'ünü soya yağı oluşturmaktadır. Türkiye'nin yılda 500 bin ton civarında olduğu tahmin edilen ham yağ açığı çeşitli tedbirlere rağmen halen devam etmektedir. Trakya ve Güney Marmara bölgeleri ayçiçeği üretimine uygun bölgeler olması ve mevcut yağ işleme kapasitesinin yeterli olmasına rağmen istenen üretim düzeyine ulaşamamaktadır. 2010 yılında Türkiye ayçiçek üretiminin 4 kat, GAP bölgesi üretiminin 21 kat arttırılarak diğer bir ifade ile GAP bölgesinin Türkiye'deki payını %1'den %5'e çıkararak üretim açığının azaltılması düşünülmektedir (Çizelge 6). Ayçiçeği ekilişinin %55,65'inin Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde yapılması planlanmaktadır. Buna rağmen ileriki yıllarda Türkiye ve GAP bölgesi ayçiçek üretiminin yeterli olamayacağı beklenmektedir. Genellikle çikolata üretimi gibi gıda sanayiinde kullanılan soyanın talebinin ise giderek daha fazla ithalatla karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir. Nitekim 1994 yılı soya ithalatı üretimin %83'ünü oluşturmaktadır. 2010 yılında GAP soya üretiminin 683 bin ton olması planlanırken bu değer aynı yıl Türkiye üretiminin %89'unu oluşturacaktır. Ege bölgesinde 1982'de 3 bin tona yaklaşan soya üretimi, uygulanan yanlış destekleme politikaları nedeniyle 1989'dan itibaren üretimden kalkmıştır. GAP'ta üretim fazlası olabilecek diğer yağlı bitkilerden yerfıstığının Ege'deki payı önemsizdir (%9,8). Öncelikle üretimin %90'ını sağlayan Akdeniz bölgesinin olumsuz etkilenmesi olasıdır. Mevcut veriler ışığında GAP'ta yağlı bitkilerin üretim hedeflerinin yüksek tutulması Türkiye ihtiyaçlarına uygun olup Ege bölgesi üretim deseninin olumsuz etkilenmesi söz konusu değildir.

Çizelge 6. GAP ve Türkiye'de bazı tarla bitkilerinin üretimleri ve değişimi, (1993-2010)
Table 6. Changes of crop production in SAP and Turkey.

						1.000 ton	
	GAP	TÜRKİYE	GAP2010/	TR2010/	GAP1993/	GAP2010/	

Ürünler	1993	2010	1993	2010	GAP1993	TR1993	TR1993	TR2010
Buğday	2.214	4021	21.000	27.558	1,82	1,31	0,11	0,15
Arpa	1.623	2.087	7.500	13.219	1,29	1,76	0,22	0,16
Mýsýr	21	1.190	2.500	4.249	56,67	1,70	0,01	0,28
Pirinç	5	18	135	120	3,60	0,81	0,04	0,15
Nohut	122	601	740	1.117	4,93	1,51	0,16	0,54
Mercimek	565	1.014	570	1.374	1,79	2,41	0,99	0,74
K.Fasulye	5	64	200	426	12,80	2,13	0,03	0,15
Pamuk	151	1.180	602	3.220	7,81	5,35	0,25	0,37
P.Pancarý	89	4.832	15.621	28.814	54,29	1,84	0,01	0,17
Tütün	70	64	339	484	0,91	1,43	0,21	0,13
Ayçiçeði	7	151	597	3.241	21,57	5,43	0,01	0,05
Soya	0	683	63	771		12,24	0,00	0,89
Y.fýstýdyý	0	155	70	155		2,21	0,00	1,00
Susam	12	15	30	102	1,25	3,40	0,40	0,15
Patates	8	1.412	4.650	9.413	176,50	2,02	0,00	0,15
Soðan	8	400	1650	2.670	50,0	1,62	0,00	0,15

Yumru bitkiler: GAP bölgesinde oransal olarak ekiliş alanı en fazla (%8944) artacak olan ürün patatestir (Çizelge 5). Bölgede 2010 yılında patates üretimi 176 kat artarak Türkiye üretimindeki payının %0,2'den %15'e çıkarılması hedeflenmektedir (Çizelge 6). Artan nüfusun gıda ihtiyacının karşılanmasında önemli bir besin deposu olan patatesin bölge ihtiyacının dışında bir üretim fazlasının olmayacağı öngörülmektedir (Çizelge 4). Patates üretiminde düzenli bir talep sözkonusu olduğu için yıllık toplam üretimden ziyade üretimin yıl içindeki dağılımı diğer bir ifade ile ova ve yayla şartlarında erkencilik ve ana mevsim üretimleri yoluyla pazara talebi karşılayacak şekilde ürün sağlanması önemlidir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında Ege bölgesinde patates üretiminin %49,3'ünün ova-ilkbahar (erkenci), %43,8'inin yayla (tohumluk) ve %6,9'unun ise ova-sonbahar şartlarında yapıldığı görülmektedir (Dizdaroğlu ve ark., 1995). GAP bölgesinde patates üretiminin önemli bir kısmının (%85,43) Şanlıurfa ilinde yapılması planlandığına göre bu yörenin ekolojik şartları ova-sonbahar üretimini ön plana çıkarmaktadır. Bölgede üretim fazlasının planlanmaması yanında ova-sonbahar üretiminin Ege için ağırlıklı olmaması Ege bölgesi patates üretiminin olumsuz yönde etkilenmeyeceğini düşündürmektedir.

Endüstri bitkileri: Endüstri bitkileri içinde, GAP'ta 1993 yılına oranla 2010 yılında ekiliş alanı bakımından patatesten sonra en fazla artacak (%2743) olan ürün şeker pancarıdır (Çizelge 5). 53 katlık üretim artışı ile bölgede patates ve mısırdan sonra üçüncü sırada yer alması planlanmaktadır (Çizelge 6). Aynı dönemde Türkiye

şekerpancarı üretimi %80 artarken GAP'ın Türkiye üretimindeki payı %1'den %17'ye çıkacaktır. Bilindiği gibi Türkiye'de şekerpancarının işlenmesi, bir kamu iktisadi kuruluşu olan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kontrolünde bulunmaktadır. Bölgede ortaya çıkacak üretim fazlası (Çizelge 4), yakın çevredeki fabrikaların atıl kapasiteleri, nakliye masrafları ve ulaşım imkanları gibi faktörler dikkate alınarak en ekonomik biçimde koordinasyonu yapılarak değerlendirilecektir. Ege bölgesinde şekerpancarı üretimi, genellikle iç bölgelerde yapılmakta olup Türkiye ekilişinin %4,9'unu teşkil etmektedir (Çizelge 3). Bölge bitkisel üretim desenindeki payı da küçüktür (%0,1). Şeker pancarının mevcut üretim, işleme ve pazarlama sistemindeki özel uygulama modeli düşünüldüğünde Ege üretiminin olumsuz yönde etkileneceğini söylemek zordur.

Türkiye'de en kaliteli tütün üretimi Ege bölgesinde yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye tütün alanlarının %56'sı bu bölgededir. Doğu ve Güneydoğu bölgesinin tütünleri genel anlamda daha az kaliteli olup uygulanan sosyo-ekonomik politikalar gereği alınan bu ürünlerin ihtiyaç fazlasının değerlendirilmesi zamanla sorun olabilmektedir. GAP bölgesinde 2010 yılında tütün alanlarının %10,4 ,üretim hacminin ise %8 azaltılması isabetli bir yaklaşımdır. Bunun gerçekleşmesi durumunda Ege bölgesi tütünlerinin kalitesinin önemi daha da ön plana çıkacaktır.

Ege bölgesinde taban alanda yer alan işletmelerin ana gelir kaynağı olan pamuk, aynı zamanda bölgedeki çırçır, iplik ve tekstil sektörünün de kaliteli hammaddesini oluşturmaktadır. Türkiye pamuk üretiminin %45'ini Ege bölgesi sağlamakta, ekim alanlarının ise %41,4'ü bu bölgede bulunmaktadır. (Çizelge 3). GAP bölgesinde pamuk üretimine özel bir önem verilmektedir. 2010 yılında Türkiye pamuk üretiminin 4,3 kat GAP bölgesinin ise 6,8 kat artırılması planlanmaktadır (Çizelge 6). Bu yolla GAP'ın Türkiye üretimindeki payı %25'ten %37'ye çıkacaktır. Sulu alanlarda pamuğun %10,1 oranında yer alması ve ekilişin %44,42'sinin Şanlıurfa'da %28,52'sinin ise Diyarbakır illerinde yapılması öngörülmektedir. 2010 yılında GAP pamuk üretiminin Ege bölgesi üretimine olası etkisi tahminlenirken her iki bölgenin ekolojik, teknik ve ekonomik üstünlüklerinin başlıklar şeklinde gözden geçirilmesi gereği vardır.

Pamuk üretimi açısından GAP bölgesinin avantajları;

1. Sulamaya yeni açılan toprakların marjinal verimliliği yüksektir,

2. Yıllardır uygulanan monokültür tarım (kuru tarım, nadas) nedeniyle bölgedeki hastalık ve zararlı kaynakları en az düzeydedir. Bu durum organik tarım ve ilaçlama masraflarının düşük olması yönüyle önemlidir,
3. Üretim sürecinde özellikle hasatta işgücü temini kolay ve ucuzdur,
4. Hasat dönemi nispeten kurak olup bu dönemdeki yağışın lif kalitesine zararı daha azdır,
5. Sıcaklığa bağlı olarak koza olgunlaşması daha hızlıdır.

Pamuk üretimi açısından EGE bölgesinin avantajları;

1. Bölgede üretimin uzun yıllardır yapılmasına bağlı olarak yetiştirme tekniği üreticiler tarafından iyi bilinmektedir,
2. Bölgeye adapte olmuş yüksek verimli ve kaliteli çeşitler mevcuttur,
3. GAP bölgesine oranla sulama suyu ihtiyacı miktar ve sıklık olarak daha azdır,
4. Tohumluk ihtiyacı istenilen miktar ve kalitede zamanında temin edilebilmektedir,
5. Lif kalitesi daha yüksektir,
6. Bölgede çırçır, iplik, dokuma, konfeksiyon ve giyim sanayi gelişmiş olup yeterli altyapı bulunmaktadır,
7. Gelişmiş pazarlama kanalları ve organizasyonları (TARİŞ; Ticaret Borsası gibi) mevcuttur,
8. Pamuk ve pamuğa dayalı ürünlerin dış ülkelere pazarlanması açısından büyük bir liman (İzmir) bulunmaktadır.

Yukarıda sözedilen avantajlar diğer bölgenin bir anlamda dezavantajlarını oluşturmaktadır. Statik olarak yapılan bu karşılaştırmanın zaman içinde değişerek farklı dengelerin oluşabileceği de hatırd tutulmalıdır. Eldeki veriler ve son yıllardaki eğilimler dikkatli bir şekilde değerlendirildiğinde pazarlama sorunu olmayan Ege pamuğunun üretim sürecinde özellikle hasat döneminde işgücü temini açısından bazı sıkıntıların yaşanabileceği ve hasat maliyetinin artabileceği söylenebilir. Genellikle hasat döneminde işgücünü Güneydoğudan sağlayan ve ücretli işgücü kullanım oranı yüksek olan büyük işletmelerin öncelikle etkilenmesi olasıdır. Son birkaç yılda bazı pamuk üreticilerinin bu nedenle işletmesinde pamuk üretimini azaltma eğiliminde oldukları gözlenmektedir. Nitekim, Pamuk İstişare Konseyi'nin yaptığı bir değerlendirmeye göre, 1997 yılında önceki yıla göre GAP pamuk üretimi %8,09 artarken Ege üretimi %2,84 azalmaktadır (Anonim, 1997). GAP'ta, özellikle pamuk üretiminde nisbi avantajın diğer bölgelerden yüksek olması beklenmekte, önümüzdeki yirmi yıl içinde bu bölgenin Ege bölgesini ürün bazında etkilemeyeceği ifade edilmektedir (Engindeniz; 1994).

LİTERATÜR LİSTESİ

- Aksöz, İ. 1972. Zirai ekonomiye giriş - Zirai işletmecilik Genel kısım. Atatürk Üni. Yay. No.252/c. Zir. Fak. Yay. No.15. Erzurum.
- Anonim. 1980. Güneydoğu Anadolu Projesi. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. D.S.İ. Gen. Müd. Etüd ve Plan Dairasi Başkanlığı. Ankara.
- Anonim. 1984. Ortalama, ekstrem sıcaklık ve yağış değerleri bülteni (günlük-aylık). T.C. Başbakanlık Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müd. Ankara.
- Anonim. 1990. GAP Master plan çalışması master plan nihai raporu (yöneticiler için özet) Başbakanlık D.P.T. İkinci baskı-Haziran. Ankara.
- Anonim. 1992a. Tarım ürünleri pazarlaması ve bitki deseni planlaması ile pazarlama ve bitki deseni planlaması çalışmasının entegrasyonu. T.C. Başbakanlık GAP B.K.İ.B. Cilt:I-II-III-IV. Ankara.
- Anonim. 1992b. Türkiye tarımsal üretim değeri 1990. T.C. Ziraat Bankası. Yayın No:34. Ankara.
- Anonim. 1994. GAP bölgesi nüfus hareketleri araştırması (Yöneticiler için özet). O.D.T.Ü. Sosyoloji Bölümü. T.C. Başbakanlık GAP Böl.Kal.İda.Baş. Ankara.
- Anonim. 1996a. GAP'ın tarihçesi. T.C. Başbakanlık GAP Böl.Kal.İda.Baş. Bilgi Serisi:1. Ocak. Ankara
- Anonim. 1996b. GAP bölgesi hareket planı ve sosyal gelişme. GAP dergisi. Yıl 4. Sayı 7.
- Anonim. 1997. "GAP pamuk üretimini arttırdı". Ticaret Gazetesi. 29.07.1997. Sayı:17691. İzmir.
- D.İ.E. 1991a. 1991 Genel tarım sayımı, köy genel bilgi anketi sonuçları, Yayın No:1550. Ankara.
- D.İ.E. 1991b. 1991 Genel tarım sayımı, tarımsal İşletme (hanehalkı) Araştırması Geçici Sonuçları, D.İ.E. Haber Bülteni. Sayı: TSİD/TRM/109. Ankara.
- D.İ.E. 1993. 1990 Genel nüfus sayımı, nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri. Yayın No:1616. Ankara
- D.İ.E. 1995. Tarımsal yapı ve üretim 1993. Yayın No:1727. Ankara.

D.İ.E. 1996. Türkiye istatistik yılığı 1995. Yayın No:1845. Ankara.

Dizdaroğlu. T., N. Çiçek, F. Eraslan, M. Eraslan ve U. Uçkan. 1995. Ege ve Güney Marmara bölgesinde patates verim ve gelirini sınırlayan başlıca sorunların belirlenmesi üzerine araştırmalar projesi. Gelişme Raporu. Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü. Menemen. İzmir.

Engindeniz, S. 1994. GAP'ın tamamlanmasıyla bölge ürün deseninde beklenen değişmeler ve konunun Ege bölgesi açısından değerlendirilmesi. Karınca Dergisi. Yıl:60. Sayı:693. Eylül.

Heady, Earl O. , and Harald R. J. 1964. Farm management economics. Prentice-Hall of India (Private) Ltd. New Delhi.